

NİZAMİ GƏNCƏVİNİN “YEDDİ GÖZƏL” POEMASINDA KOLORİSTİK LEKSIKA

Dünya xalqlarının mədəniyyətlərində ətraf mühitin fəlsəfi və estetik baxımdan dərk edilməsində rənglərin mühüm rolu olmuşdur. Ümumiyyətlə, rənglər insan psixologiyasına böyük təsir göstərən amillərdən biri kimi dil və ədəbiyyatda geniş şəkildə istifadə olunmuşdur. Xalqların ədəbi, sosial və incəsənət sahələrində öz əksini tapan rəng məfhumu onların coğrafi mövqeyi, yaşayış tərz, iqtisadi və siyasi mövqeyi, düşüncə və yaşayış tərzindən asılı olaraq dəyişkən olur. Rənglər ətraf mühit ilə insan təfəkkürünün qarşılıqlı əlaqəsini əks etdirdiyindən onların bədii ədəbiyyatda tətbiqi daima aktual məsələ olmuşdur. Rənglər insan həyatında mənəvi-estetik əhəmiyyətə malikdir. Bizi əhatə edən təbiət, ətraf mühit müxtəlif rənglərin sintezindən ibarətdir. Rənglər insan psixologiyasının, estetik zövqünün formalaşmasında mühüm rol oynayan amillərdən biridir. Rənglərin araşdırılması tarixinin kökləri hələ qədim Yunanıstana gedib çıxır. Qədim yunan filosofları Əflatun (e.ə. IV ə.) və Demokrit (e.ə. V-IV ə.) əsas rənglərin təyin edilməsi, onların yaranmasını izah etməyə çalışmışlar. Əflatunun şagirdi olan Teofrast isə rənglər haqqında xüsusi traktatın müəllifidir. Sonralar da rənglərin araşdırılması məşhur alimlərin (Leonardo da Vinçi, İsaak Nyuton, Höte və s.) diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu elmi araşdırmalar ona deməyə əsas verir ki, təbiətdə mövcud olan, gözlə görünən rənglərin sayı ilə onların adları arasında disproporsiya mövcuddur ki, bu da təbiidir. Qədim yunan filosofu Aristotel qeyd etmişdir ki, “görmək hansısa mənada rəngə aid olmaq deməkdir”. Qədim dövrlərdən insanlar rənglərin mənalarına xüsusi dəyər vermişlər. Hər bir xalqın mədəniyyətində özünəməxsus olan müəyyənlanmış rəng semantikasi formalaşmışdır. Ədəbiyyat həyatı, insanın hisslərini, düşüncələrini, arzu və istəklərini obrazlı şəkildə əks etdirən söz sənəti olduğundan rənglərin iştirakı olmadan onu təsvir etmək qeyri-mümkündür. Şəfəq Əlibəyli “Füzulinin farsca divanı: lingvo-poetik özliliklər” əsərində rənglər və onların ifadə edən sözlərin əhəmiyyəti haqqında belə yazır: “Rənglər estetik məfhum olan “gözlilik” anlayışının tərkib hissələrindəndir. Onları ifadə edən sözlər zəngin bədii ifadə vasitələrinə malikdirlər. Elə bu səbəbdən də poetik məzmunun açıqlanmasında sənətkarın emosiyalarını əks etdirən əsas vasitələrdən biridir.” (243,6)

Rənglər insan psixologiyasına böyük təsir göstərən amillərdən biri kimi dil və ədəbiyyatda geniş şəkildə istifadə olunmuşdur. Hər bir dildə müxtəlif rəngləri və onların çalarlarını ifadə edən dil vahidləri mövcuddur ki, onlar kolorizmlər adlanır. Kolorizmlər hələ qədim zamanlardan hər bir xalqın dil və ədəbiyyatında geniş istifadə edilmişdir. Zəngin söz ehtiyatına malik olan fars dilində kolorizmlərin sayı çoxdur. İstər fars dilində, istərsə də farsdillə ədəbiyyatında istifadə olunan rənglər və onlardan düzələn deyimlər, zərbül-məsəllər, danışq dilində işlənən sözlər rənglərin bu dildə nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu və kolorativ leksikanın zənginliyini göstərir.

Təqdim etdiyimiz məqalədə Nizami Gəncəvinin “Yeddi gözəl” poemasında koloristik leksika mövzusu araşdırılmışdır. Dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin zəngin irsi təkcə Azərbaycan deyil, dünya ədəbiyyatı və mədəniyyətinin zənginləşməsinə misilsiz töhfələrini vermişdir. Onun dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə bəxş etdiyi “Xəmsə”si dahi sənətkar qələmi ilə fenomenal bədii - fəlsəfi fikirlərin vəhdətini özündə əks etdirir. Əsrlər boyu Nizaminin əsərləri görkəmli şərqşünas alimlərin tətqiqat obyektinə olmuş və elmi araşdırmaların aparılmasında mühüm yer tutmuşdur. Nizaminin “Xəmsə”si klassik fars dilinin lüğət tərkibi, qrammatik quruluşu, leksikologiyasının geniş araşdırılması üçün dəyərli mənbədir. XII əsrdə yazılmış rəngarəng dil materialına malik olan bu əsərdə rəng adlarının dərin dil potensialına malik olması səbəbindən bu araşdırmanın aparılmasını məqsəduyğun hesab etdik. Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin yaradıcılıq irsində koloristik leksika müəyyən simvolikanı ifadə edir.

“Yeddi gözəl” (fars. بهرام نامة ، هفت گنبد ، هفت پیکر) poeması Nizami Gəncəvinin qələmə aldığı “Xəmsə”nin dördüncü poeması olmaqla 1197-ci ildə ömrünün ahıl çağında yazılmışdır. Bu poema Marağa hökmdarı Əla əd-Din Körpe-Arslan ibn Ağ-Sonqorunun sifarişi ilə yazılmışdır. Bu əsər qeyri-adi incəliyi ilə fərqlənməli idi və sifarişin istənilən formada yerinə yetirilməsi təqdirində şairə yüksək məbləğdə mükafat vəd edilmişdi. Əsər sifarişlə yazılmağa baxmayaraq, mövzu seçimi dahi Nizamiyə verilmişdi.

Əsərin süjetinin əsasını Yezdəgirdin oğlu Sasani şahı Bəhram Gurun (e.420-439) həyatı haqqında əfsanə təşkil edir. Qədim mifologiyaya görə müəyyən planet, həftənin günləri və rənglərə uyğun yeddi sarayda yaşayan Bəhramın yeddi şahzadə xanımları haqqında hekayələrdən ibarətdir. Əsərin məzmununa görə Bəhram şahın dünyaya gəlişindən sonra müdriklərin məsləhəti ilə ərəb şahı Nomanın himayəsinə verilir. Bir gün Bəhram Noman şahının əmri ilə tikilən Karnak sarayının otaqlarının birində yeddi ölkə şahzadələrinin rəsmi görüşü onlara aşiq olur. Atasının ölümündən sonra İrana qaıdan və taxta əyləşən Bəhram yeddi gözəlin axtarışına və onlarla evlənməyə qərar verir. Onun əmri ilə hər bir şahzadəyə möhtəşəm sarayın tikilməsi əmrini verir. Memarın məsləhəti ilə hər bir sarayın şahzadələrin təmsil etdikləri məmləkətlərin iqliminə uyğun rənglər, təmsil etdiyi planetlərli təmsil etmələri qərar verilir:

هفت کشور تمام در عهدش	(Yeddi ölkə onun tabeliyində,
ختر هفت شاه در مهش	Yeddi şahın qızı beşiyində.
کرده هر دختری به رنگ و به رای	Hər qızı bir rəngə qər qədib,
گنبدی راز هفت گنبد جای	Yeddi günbəzdə yerləşdirdi.)
(نظامی، هفت پیکر، بخش ۲۵)	

Tikinti başa çatdıqdan sonra şahzadələr özlərinə məxsus saraylara yerləşdirilir və Bəhram həftənin müəyyən

¹⁵ BDU, Orta Şərq dilləri kafedrası E-mail: leyla200910@mail.ru

olunmuş günlərində şahzadələri ziyarət edir. Gümbəzlər xüsusi estetik mənaya malik müxtəlif rənglərə boyanmışdır. Bəhram şah şahzadələri ziyarət edərkən geyimi gümbəz rəngində olur:

هر کجا جام پادە نوشیدی (Harda bir badə cam içdi,
جامه همرنگ خانه پوشیدی Saraya uyğun rəngdə libas geydi.)
(نظامی، هفت پیکر، بخش ۲۵)

“Yeddi gözəl” poemasında həftənin yeddi günü, yeddi rəng, yeddi məmləkət şahzadəsi və yeddi planet ilə uyğun bağlılığa malikdir. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir:

- 1) Şənbə günü, qara rəng, Hindistan, Saturn planeti (کیوان یا زحل)
- 2) Bazar günü, sarı rəng, Türkünistan (Çin), Günəş (خورشید)
- 3) Bazar ertəsi, yaşıl rəng, Xarəzm, Ay (ماه)
- 4) Çərşənbə axşamı, qırmızı rəng, Sakaliba (سقالب, Mars (مريخ بهرام)
- 5) Çərşənbə, firuzə rəngi, Məqrib, Merkuriy (تير عطارد)
- 6) Cümə axşamı, səndal rəngi, Rum ölkəsi, Yupiter (برجيس)
- 7) Cümə, ağ, İran, Venera (زهره)

Adı çəkilən əsərdə rənglərin aid olduğu məfhumlarla bağlılığı vardır: səma, yeddi ulduz, yeddi iqlim, yeddi iqlim padşahlarının qızları, yeddi gübbə və s. Bu ünsürlərlə rənglərin bağlılığı “Yeddi gözəl” poemasının simvolik təfsiri üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. “Yeddi gözəl”də rənglərə bağlı ən mühüm ünsürlərdən biri ulduzlardır. Yuxarıdakı cədvəldən göründüyü kimi əsərdə hər bir ulduzun aid olduğu rəng vardır:

Saturna aid olan gümbəz, (گنبدی کوا ز قسم کیوان بود
Gizli müşk kimi qara idi.)
(نظامی، هفت پیکر، ص. ۱۲۹)
Θslini Yupiterdən almış qübbə,
Səndəl rəngində bəzənmişdi.)
(نظامی، هفت پیکر، ۱۳۰)
Nizamını Marsa bağlayan,
Gövhər qırmızısı rəngli idi.)
(نظامی، هفت پیکر، ۱۳)
Günəşdən xəbərdar olan qümbəz,
Nədən sarı rəngli idi? Qızıl kəmərdən.)
(نظامی، هفت پیکر، ۱۳۲)
Veneranın gözəlliyindən ümid tapan,
Veneranın üzü kimi ağ appaq idi.)
(نظامی، هفت پیکر، ۱۳۳)
Bir gün Merkuridən yaranan,
Qələbədən firuzə rəngdə oldu.)
(نظامی، هفت پیکر، ۱۳۴)
Yolunu Ay tərəfdən salan,
Yamyaşıl çöhrəyə malik idi.)
(نظامی، هفت پیکر، ۱۳۵)

Nizami Gəncəvi “Yeddi gözəl” əsərində yeddi rəngin hər birinin yeddi qübbə arasında əlaqə olduğunu rəvayətlərlə oxucuya çatdırmışdır. Bu rəvayətlərdə şahzadələr şaha müəyyən əhval-ruhiyyəyə malik, aid olduqları rənglərə uyğun öz hekayəyətini danışirlar.

Qara rəng qəm, zülmət, təkəbbür, ümitsizlik və kədər rəmzi sayılır və bu rənglə bağlı çoxlu inanclar mövcuddur. Əksər hallarda əfsanələrdə qara rəng cadu və şər qüvvələrin rəmzi hesab edilir. Əsərdə Hindistan şahzadəsi qara gümbəzli sarayda yaşayır. Digər inanclardan fərqli olaraq Hindistanda ağ rəng kədər və hüzn, qara rəng isə inkişaf və məhsuldarlıq rəmzi hesab edilir. Qara rəngin bir rəmzi də sürət və dinamiklikdir. Əsərdə birinci olaraq Bəhram şah Hindistan şahzadəsinin sarayına qara geyimdə gəlir, bununla şair onu məşhur ərəb sülaləsi olan Abbasilərə bənzədir. Tarixi mənbələrə əsasən Abbasilərin bayrağı qara rəngdə olmuş və bu da öz növbəsində möhtəşəmlik və böyüklüyün rəmzinə ifadə etmişdir. Bəhram şahın qara geyimdə qara saraya ilk gəlişi də məhz bu mənada rəmzi bağlılığı ifadə edir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, qara rəng Günəş sisteminin altıncı planeti olan Saturn ilə bağlılığa malikdir. Fars dilində bu planet کیوان və ya زحل adlanır. کیوان sözü pəhləvi dilindəki “key” və “van” sözlərinin birləşməsindən ibarətdir və “Van şahənşahi” mənasını verir. Bəzi mənbələrə görə isə Key Firdovsinin “Şahnamə” əsərindəki Kianıyan sülaləsinin ləqəbi (Keyxosrov, Keykavus, Keyqobad), “van” və ya “ban” qoruyucu, xadim, mühafizəçi mənasını bildirən son qoşma kimi göstərilir: دشت وان، گله وان، در وان

(Saturnun tacı onun qədəmini öpdü,
Savadda onun elmi əbir kimi oldu.)
(نظامی، هفت پیکر، بخش ۲۵)

Nizami Saturn planetinin qara rəngini gözəl təsvirlə “əbir” – yəni qara rəngə malik xoş qoxulu müşkə

bənzətməmişdir.

Artıq yeni fars dilində “van” son qoşması “ban”a çevrilmiş və fars dilinin lüğət tərkibində çoxlu sayda bu şəkilçili sözlərə rast gəlirik: دربان، شتریان، دروازه بان، دربان Bu nəzərdən “Keyvan” sözünü “şahın qoruyucusu”, Günəş sisteminin planeti olaraq isə “fələyin qoruyucusu” adlandırma bilirik.

سوی گنبد سرای عالیہ فام (Qara rəngli gümbəzə tərəf gedib,
Hind gözəlinə salam verdi.)
(نظامی، ہفت پیکر، بخش ۲۶)

Yuxarıdakı beytdə qara rəngin “غالیہ فام” kimi ifadə edildiyinin şahidi olur.

Nizami cəhəlat, nadanlıq, tilsim, cadu kimi xüsusiyyətləri də qara rəng vasitəsilə təsvir etmişdir. Hekayədə aşiq öz məşuqunun vüsəlinə qovuşa bilmədiyində qaralara bürünür. Bu hekayədə əxlaqı və ibrətamiz məsələlər də nəzərə çarpır. Hind gözəlinin danışdığı hekayədə cənaətin əhəmiyyətindən bəhs edilir.

Sarı rəng haqqında müxtəlif xalqların etiqadlarında müxtəlif inanclar mövcuddur. İncə və əfsanələrə görə sarı rəng parlaqlığına görə müqəddəs rəng kimi Tanrıların rəngi hesab edilir. Misir mifologiyasına görə sarı rəng günəşin və Allahların rəmzi sayılır. Həmçinin günəşin sarı şölələrinin simvolu kimi zehnin oyanışı, ilham, parlaqlığı simvolizə edir. Nizaminin “Yeddi gözəl” poemasında sarı gümbəz Günəş planetinə və “یکشنبه” bazar gününə aiddir. Bazar günü Bəhram sarı geyimdə deyil, əlində qızılı şüşə - cam ilə saraya gəlir və bununla bu rəngə diqqəti cəlb edir:

جام زر بر گرفت چون جمشید
Günəştək qızılı tac qoydu.)
(نظامی، ہفت پیکر، بخش ۲۷)

Bu beytdə şair şahın tacını qızılı şölələrini yerə saçıyan günəşə bənzədir.

روز یکشنبه آن چراغ جهان
Gizlənməmiş günəştək qızılı oldu.)
(نظامی، ہفت پیکر، بخش ۲۸)

Nizami yaradıcılığında sarı rəngin çalarları “کهربایی”, “آفتابی”, “زعفرانی”, “طلایی” kimi sözlərlə də ifadə olunur.

زرردی است آنکه شامانی ازوست
Halvaya dad verən onun zəfəranlı olmasıdır.
آن چه بینی که زعفران زردست
Zəfəranı yeyənlərin gülən üzlərinə bax.
Sam nurunu sarı niqabdan aldı,
(نظامی، ہفت پیکر، بخش ۲۷)

Şair sarı rəngi qızılla müqayisə edərək, onu zənginlik rəmzi hesab edir. Hekayənin sonunda Süleyman və Bilqeyiz o nəticəyə gəlirlər ki, əgər aralarında sədaqət olsa, bütün çətinlikləri aşıb, vüsala yetişə bilərlər. Beləliklə sarı rəng bu heyayədə sədaqət və düzgünlük simvolu kimi göstərilmişdir. Əsərdə diqqəti çəkən məsələlərdən biri də sarı gümbəzdə sarı rəngi özündə etivə edən “nur”, “günəş”, “çıraq”, “şam”, “atəş” sözlərinin təkrar işlənməsidir:

اقتابی به عالم افروزی
Novruz baharı kimi gözəl.)
(نظامی، ۱۸۳)

Yaşıl rəng – mənəviyyət və huzur rəmzi sayılır. Təbiət rəngi olduğundan zehni və fiziki güvvə, tarazlıq gücü, mənəviyyət, tərəvət, yenilik, iman və etibarı simvolizə edən rəng sayılır. Yaşıl qübbəli sarayda qalan Hind gözəlinin hekayətində yaşıl rəng müsbət düşüncə, Allaha təvəkkül, təkəbbürdən qorunma rəmzi kimi verilmişdir. Yaşıl geyimdə yaşıl qübbəyə daxil olan Bəhram şahı şair cənnət mələyinə bənzədir, çünki İslam dininin inanclarına görə cənnətdə yaşayan mələklər yaşıl libasda olurlar. Nizami əsərdə qeyd edir ki, yaşıl rəng təbiət rəngi olaraq, göz oxşayır və çöllərə yaraşır və gənclik simvolunu əks etdirir. Hekayədə yaşıl qübbə ilə təslimiyyət və təvəkkül kimi elementlər arasında olan bağlılıq diqqəti cəlb edir. Əsərin qəhrəmanı sevgilisini gördükdə özünü göstərmir, əksinə Allaha təvəkkül edərək yoluna davam edir, nəhayət hekayənin sonunda vüsala qovuşur. “Yaşıl gümbəz” dastanının əvvəlində olan ilk beş beytdə Nizami oxucu zehninə yaşıl rəngə yönəlməsi və şeirin təsir gücünün artırılması məqsədi ilə ardıcıl olaraq “səbz” kəlməsindən istifadə edir:

چون که روز دو شنبه آمد شاه
Yamyaşıl çətir ayın üstünə çəkildi.)
چتر سر سبز بر کشید به ماه
Yaşıl kimi parladı,
سبز در سبز چون فرشته ی باغ
Çəməndəki mələk kimi yamyaşıl oldu.)
Libasınıyaşıl gümbəzə tərəf apardı,
دل به شدای و خرمی بسپرد
Ürəyini şad və xürrəm etdi.)
چون برین سبزه ی زمرودار
Bağın bahar yarpaqları saçıldı.)
(نظامی، ہفت پیکر، بخش ۲۸)

Qırmızı rəng. Apardığımız araşdırmalara əsasən deyə bilərik ki, rənglərin, xüsusilə “sorx” komponentli sözlərin inanclar, dünyagörüşü, yaşayış tərzü və s. ilə çox sıx bağlılığı vardır. Bu rəng haqqında fərqli inanclar mövcuddur. Qırmızı rəng “eşq, qələbə, şadlıq, sevinc, iradə qüdrəti, istilik, həyəcan” mənasını bildirir. Simvolik olaraq qırmızı rəngdə olan qan insan varlığının əsas meyarı olduğundan “həyat” rəmzi də daşıyır. Sair qeyd edir ki, hamı tərəfindən sevilən qızıl güllər də qırmızı rəngdə olur və məhəbbət simvolu kimi qəbul edilir. Digər tərəfdən qırmızı rəng kədərli mənaları ilə də diqqəti çəkir. Bəzən ədəbiyyatda “ölüm” simvolu kimi işlədilir, bəzən də “şəhadət” rəmzi daşıyır. Bu da fars dilinin lüğət tərkibinin zənginliyindən irəli gələn bir məsələdir. Nizami qırmızı rəngi yanar atəslə müqayisə edərək onu müqəddəs hesab edir:

آتشى زو نشاط را پشنى (Alovdur nəşənin, kefin dayağı,
Zərdüştün kükürd ocağı.
Qandır od kimi gəlir meydana,
Ya da bir ürəkdir batmış al qana.
Qırmızı almanı ürəyindən qoparıb,
Nar dənəsinin ürəyinə sancıb.)
(Nəzami, həftə piker, bəxş ۲۵)

ocağı müqəddəs atəşi simvolizə edir. Yuxarıda adı çəkilən Zərdüştün kükürd oxunuşu (Qırmızılıq yeni ayının bəzəyidir), qırmızı gövhərin qiyməti buna görədir. Zərdüşt qırmızı kükürd olan qızıl, Ləqəbi qırmızı kükürd olan qızıl, Ən gözəl libası qırmızı rəng oldu. Xon qəməşiz rəvan dard Ruhla qarışığı olan qan, Canın lüftü olduğuna görə qırmızı oldu. O kəslərdə ki, yaxşılıq axtarırsan, Əsl yaxşılıq qırmızı yanaqlıqdır.)
(Nəzami, həftə piker, bəxş ۲۹)

Qırmızı rəngi təmsil edən planet Mars, yəni “Mərrix” sözünün mənası budaqlarından oxların düzəldildiyi “mərx” ağacından götürülmüşdür. Səmada qırmızı rəngdə nur saçdığına görə bu planeti atəşə bənzədir və ədəbiyyatda ona təşbih edilir. Həmçinin bu planeti qədim Yunan, Roma və İran mifologiyasında Bəhrəm “müharibə Allahı” da adlandırırlar. Qədim münəccimlər Mars planetini parlaqlığının çox olaması səbəbindən cəsarət, inadkarlıq, töhmət, xəyanət kimi xüsusiyyətləri ona aid etmiş, qədim əfsanələrdə isə bu planeti məcazi mənada “Mərix” ya Bəhrəm Günəş sisteminin beşinci planeti olaraq, nəhs planetlərdən sayılır, düşmənçilik, müharibə, qan tökmə rəmzi hesab edilir). Əsərdə adı keçən Səğləb adlanan vilayət bəzi mənbələrdə görə Türkiyədə, bəzi mənbələrdə isə slavyanların məskunlaşdığı ərazilərdə yerləşir.

Qələbə günü və qırmızı rəng, Şah ikisinə bir ad verdi. Qırmızı qübbədə tərəf getdi.)
(Nəzami, həftə piker, bəxş ۲۹)

Yuxarıda adı çəkilən “ruz-e bəhrəm” (Bəhrəm günü) qələbə mələyinin günü – hər ayın iyirminci gününü nəzərdə tutur. Nizamının əqidəsinə görə Mars planetinin rəngi qırmızı, bəzilərinin əqidəsinə görə narıncıdır.

Firuzə (mavi) rəng tarazlıq və sükunət rəmzi sayılır. Mavi rəng haqqında psixologiya, adət və ənənə, dini məzhəblərdə müxtəlif fikirlər söylənməmişdir. Təmiz və saf, təslim edici və ümid verən sayılan bu rəng müqəddəs rəng sayılır. İslam fəlsəfəsinə görə mavi rəng səma rəngi olduğundan Allahın, mələklərin, pak varlıqların iqamət etdiyi məkan olduğundan müqəddəsləşdirilmişdir. Rəngləri araşdıran alimlərin fikrincə mavi və ya firuzə rəngi mərkəzi sinir sistemində sakitləşdirici təsir edir, yüksək təzyiq, nəbz və tənəffüzü aşağı salır. Bu rəng həqiqət, etimad, eşq, fədakarlıq və təslim olma simvolunu ifadə edir. Qədim dövrlərdən türk xalqları göy rəngə xüsusi diqqət göstərmiş və bu rəngə həssaslıqla yanaşmışlar. Digər rənglərdən fərqli olaraq göy rəng təkcə rəng kimi deyil, dünya, səma və türklərin mövcudluğu rəmzinə ifadə edir. Nizami göy rəngin ilahi rəng olduğunu qeyd edir. Qeyd etdiyimiz xüsusiyyətləri nəzərə alaraq, firuzə rəngli qübbədə söylənen hekayəyə diqqət edək. Firuzə rəngi əsərdə “ازرق” kimi də verilmişdir.

Hamı ilə razılışmışdı, Göy rəngi düzəltdi və geyindi. Əzrəq rəngini onda qərarlaşdı, Elə ki, fəlak rüzgərin rənginə büründü. Əzrəq odur ki, hündür asiman, Onun rəngindən daha gözəlləşir.)

Çarşənbə günü ki, sevgi çiçəkləndi, Bütün asimanı mavi rəngə boyadı.

شاه را شد ز عالم افروزی
جامه پیروزگون ز پیروزی
(نظامی، هفت پیکر، بخش ۳۰)

Şah bütün aləmin işığından,
Qalibiyyətdən mavi libasda.)

Səndəl rəngi (صندل فام، صندل گون) Yupiter planetinə, həftənin şənbə gününə aiddir. Bu rəng neytral olaraq qara və ağ rənglərin qarışığından ibarət, tünd torpaq rəngi, bəzi mənbələrdə isə torpağın qırmızı rəng çalarına malik olması səbəbindən qırmızımtıl rəngdir. Bu söz alınma rəng adlarına aiddir və Hindistanda bitən, itiüclü yarpaqlara, ağ çiçəklərə, xoşətirli taxta struktura malik ağacdır, qiymətli taxta əşyaların düzəldilməsində istifadə edilir. Nizami Gəncəvi “Yedi gözəl” poemasında həm səndəl ağacının həm rəngi, həm də gözəl qoxusuna işarət edir:

صندل اسایش روان دارد
صندل بو نشان جان دارد
صندل سوده درد سر ببرد
تب زدل تابش از جگر ببرد
(نظامی، ۱۳۷۶: ۲۹)

Səndəl rəngli gümbəz Yupiter planetinə və həftənin cümə axşamı gününə aiddir. Bu sarayın sahibi “Xeyir və Şər” hekayəsini danışan Çin şahzadəsidir. Səndəl ağacının Çin şahzadəsi ilə bağlılığın səbəbi Çin əfsanələrinə görə səndəl ağacının əsrarəngiz və möcüzəvi xüsusiyyətlərə malik olması, Çin dənizinin sularında yerləşən adalarda bitməsi ilə sıx bağlıdır. Bu əfsanələrə görə bu bitki həyat, güc, sağlamlıq, uzun ömür hətta əbədi həyat rəmzidir. Bu səbəbdən hekayənin sonunda Xeyir səndəl ağacının köməyi ilə padşahlıq səadəti və gözünün nurlanaqovuşur, Şər üzərində qələbə qazanır və əyninə bu rəngdə geyim geyinir:

پنج شنبه که هست روزی خوب
خوشبختlikdən Yupiterə mənsubdur.
چون دم صبح گشت ناله گشایی
Səhər çağı yayarlı olduğundan,
عود را ساخت خاک صندل سای
Səndəldən ud hazırladı.
بر نمودار خاک صندل فام
Səndəl rəngli torpaq göründü,
صندلی کرد شاه جامه و جام
Şah libas və camları səndəl rəngli etdi.)
(نظامی، ۲۷۵۱/۳۷۱۳-۱)

Ağ rəng paklıq, təmizlik simvoludur. Mənəvi cəhətdən ağ nur kainatın yerə saçılan ilahi işığı sayılır. Daima nur şəfa bəxşedicisi ilahi qüvvə, kamil təmizlik simvolu hesab edilmişdir. Bütün fəlsəfələrdə ağ rəngin müsbət xarakterə malik nurani, ismət, günahsızlıq, həqiqət, ən əsası da sülh və müharibələrin sonu rəmzinin daşıyıcısına şahid olmuşuq. “Yedi gözəl”də Zəhra planetinə aid olan ağ rəngli qübbədə yeddinci iqlimin təmsilçisi İran şahzadəsi bərqərar olmuşdur. Yeddinci gümbəzdə Bəhrəmin sərgüzəşti qaranlıq və kölgələr aləmlərə başlayıb, nurlu və təmiz dünyaya ilə tamamlanır. Bəhrəm özünün iç dünyası ilə tanış olur, mistik qüvvələrin köməyi ilə rununu zənginləşdirir və kamilliyə çatır. Beləliklə Nizami Gəncəvi ağ rəngi paklıq, təmizlik, günahdan uzaqlaşma rəmzi kimi qaranlıqdan işıqlığa aparan hərəkət növü, bir vasitə kimi göstərir:

روز آدینه کاین مقرنس بید
خانه را کرد از آفتاب سفید
Evi günəşdən ağ rəngə bürüdü.
شاه باز یور سپید به ناز
شاه باز یور سپید به ناز
Ağ gümbəzə tərəf yollandı.)
(نظامی، هفت پیکر، بخش ۳۲)

Əsərin bu bölümündə ağ rəng ilə digər məfhumlar- nur, işıqlılıq, ay, ulduzlar və s. ümumiləşdirilir.

چون شب از سرمه فلک پرورد
چشم ماه و ستار روشن کرد
Ayın və ulduzların gözü işıqlandı.
گفت: اصل تو چیست؟ گفتا: نور
Dedi: Sənin əslin nədir? Dedi: Nur
گفت: چشم بد از تو؟ دور
Dedi: Pis göz səndəndirmi? Uzaq.)
(نظامی، هفت پیکر، بخش ۳۲)

“Yedi gözəl” poemasında çox maraqlı məqamlardan biri Nizami Gəncəvi yedi rəngin yedi gümbəzlə ifadəsini, onların maddi dünya ilə “عالم نلسوت” ruhlar aləminin “عالم ملکوت” bağlılığını təsvir edilməsidir. Poemada verilmiş yedi hekayədə rəmzi rəng anlayışının köməyi ilə insanın maddi və mənəvi dəyərlərini dəyərləndirərək nümunəvi varlıq kimi təsvir etmişdir. Hekayələr kontekstində iki personaj Məhəmməd Peyğəmbər (S) və Bəhrəm Şah, göylərdə və yerdə iki ruh halı, üfüqlərin və nəfslərin seyr edilməsi qarşılaşdırılır. Əsərin bu süjet xətti monomif (tək əfsanə) nəzəriyyəsi ilə ölçülür. Monomif nəzəriyyəsi ilk dəfə olaraq Jozef Kempbell tərəfindən irəli sürülmüşdür. Kempbell nəzəriyyəsinə görə əsərin qəhrəmanı öz doğma torpaqlarını tərk edir, eyni sınaqlardan, eyni mərhələlərdən keçir, öz missiyalarını başa çatdırmaq üçün öz Vətənlərinə qayıdırlar, bir sözlə eyni həyat yolunu qət edirlər. Bu nəzəriyyəyə əsasən qəhrəmanların qət etdiyi səyahət süjetlərində ortaq qanunauyğunluqlar müşahidə olunur. Peyğəmbər(S) da bu ruhani merac səfərində ilk olaraq real aləm məkanından uzaqlaşır, Borağ və Rəfirəf köməyi ilə müqəddəs diyara qədəm qoyur, yer üzündə görmək və eşitməyi mümkün olayan şeyləri görür və eşidir, son xeyir-duasını aldıqdan sonra ümmətinə qayıdır:

کیست جز خواجه موبد رای
ORəsuli- xoda Əhmədi Mürsəldir .
شاه پیغمبران به تیغ و به تاج
Ülgücü şəriət, tacı Meracdır.)
(تاج و تیغ او شرع و تاج او معراج)

(نظامی، هفت پیکر، بخش ۷)

Nizami Peyğəmbər(S)in malik olduğu səltənət imkanları simvolik şaquli hərəkətlə, Bəhrəmin isə imkanlarını simvolik üfüqi hərəkətlə göstərmişdir. Peyğəmbərin hərəkəti yeddi səmada, zaman və məkandan kənardadır. Bəhrəmin yer üzərində hərəkəti isə qaranlıqdan başlayır və kosmik nurda, işıqda bitir. Bəhrəmin bu səyahəti maddi zuhurun, yaradılışın yeddi mərhələsini xatırladır, şənbə günü Qara rəngli gümbəzdə başlayıb, cümə günü ağ gümbəzdə sona yetir və kamilliyə yetişir.

Xülasə. Hər bir rəngin ali mənşəyi vardır və onlar insan varlığının əhval-ruhiyyəsini təsəvvür gücünün vasitəçiliyi ilə ifadə edirlər. Nizami Gəncəvi “Yeddi gözəl” əsərində yeddi rəngin hər birinin yeddi qübbə arasında əlaqə olduğunu rəvayətlərlə oxucuya çatdırmışdır. Bu rəvayətlərdə şahzadələr şaha müəyyən əhval-ruhiyyəyə malik, aid olduqları rənglərə uyğun öz hekayələrini danışirlər. Əsərin əvvəlinin qara rəngli gümbəzdə başlayıb, ağ rəngli gümbəzdə bitməsi sevginin gücü ilə mənəvi aydınlaşma səviyyəsinə çatmasını göstərir. Bunu insan ruhunun qaranlıqdan aydınlığa, Allaha qovuşacağı mistik yolun keçidi də adlandırmaq olar. Əsərdə şah bu yolu keçərək ali mənəvi keyfiyyətlərə nail olur, macərə axtarışında olan şahzadədən zorakılığa qarşı mübarizə aparən ləyaqətli və ədalətli şaha çevrilir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. بهار عجم فرهنگ لغات، ترکیبات، کنایات و امثال فارسی. تصحیح کلام دزفولیان

2. حسن عمید، فرهنگ عمید، نشر فرهنگ اندیشمندان تهران، 1388

3. فرهنگ معین

4. لغتنامه دهخدا

<https://ganjoor.net> 5

6. Şəfaq Əlibəyli “Füzulinin farsca divanı: linqvo-poetik özəlliklər”, Bakı, 2008, 353

7. Ю. А. Рубинчик, Персидско-русский словарь, В 2-х тт. М: 1983

Колористическая лексика в поэме «Семь красавиц» Низами Гянджеви

Ключевые слова: персидский язык, Низами Гянджеви, «Семь красавиц», колористическая лексика, цвета

В данной статье проведено исследование лексико-семантические особенности колористической лексики на основе литературного произведения «Семь красавиц» великого поэта Азербайджанского народа Низами Гянджеви. Каждый цвет имеет свою символику, которые связаны с семью созвездиями и с семью днями недели. Гениальный поэт мастерски использовал мистику цветов для описания человеческой сути, общества и поднебесья.

Coloristic vocabulary in the poem "Seven Beauties" by Nizami Ganjavi

Key words: Persian Language, Nizami Ganjavi, "Seven Beauties", collaborative, colors

In this article, a study is conducted on the lexical-semantic features of color terminology based on the literary work "Seven Beauties" by the great poet of the Azerbaijani people, Nizami Ganjavi. Each color carries its own symbolism, which is associated with the seven constellations and the seven days of the week. The brilliant poet masterfully employed the mysticism of colors to describe human nature, society, and the heavens.

RƏYÇİ: dos. E.Vəliyeva